

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE

Rezumatul tezei de doctorat

Războiul economic

*Concept și forme de manifestare
în Relațiile Internaționale*

Conducător Doctorat
Prof.Univ.Dr. Adrian Ivan

Doctorand
Sandu (Cîmpineanu) Marilena-Jeana

Cluj-Napoca
2014

CUPRINS

Introducere	5
Cadrul conceptual și metodologic	6
Lista abrevierilor	12
Partea I: Conceptul de război economic	
Capitolul 1: Studiile de securitate și relațiile internaționale	13
1.1.Evoluția studiilor de securitate	14
1.2.Abordări teoretice ale securității	18
Realismul	18
Liberalismul	23
1.3.Evoluția conceptului de securitate	27
Extinderea conceptului de securitate	30
Constructivismul	33
1.4.Securitatea economică	42
Securitatea economică în strategiile de securitate națională	59
Statele Unite	60
China	64
Marea Britanie	68
Franța	71
Canada	73
Rusia	74
1.5.Relția economie – putere – securitate națională	75
Capitolul 2: Războiul economic	84
2.1. Războiul – concept	84
2.2. Războiul economic – concept	96
2.3. Competiția economică versus războiul economic	104
2.4. Războiul economic în paradigmele de securitate	110
2.5. Actorii războiului economic	118

Partea a II-a: Forme de manifestare a războiului economic	
Capitolul 3: Sancțiunile economice	120
3.1. Definiția sancțiunilor	120
3.2. Instituirea sancțiunilor economice	122
3.3. Sancțiunile economice împotriva Iranului, Irakului, Rusiei, Coreei de Nord.	134
3.4. Eficiența sancțiunilor economice	142
Capitolul 4: Lupta pentru controlul resurselor naturale	146
Studiu de caz: Rusia și războiul economic	157
Capitolul 5: Intelligence economic și războiul economic	181
5.1. Activitatea de intelligence	182
5.2. Tipuri de intelligence	183
5.3. Rolul serviciilor de informații în domeniul economic	190
5.4. Rolul contractorilor privați de servicii de business și competitive intelligence ...	202
5.5. Sisteme de intelligence economic	204
Statele Unite ale Americii	205
Japonia	213
Marea Britanie	215
Franța	219
China	225
Concluzii	230
Bibliografie	236

Cuvinte cheie: securitate economică, război economic, competiție economică, intelligence economic, *competitive intelligence*

Războiul economic nu este un concept nou, doar că el nu a primit până în prezent o definiție acceptată unanim, iar limitele sale nu au fost clar precizate. Din această cauză nici formele sale de manifestare nu pot fi clar precizate. După încetarea războiului rece, în condițiile menținerii aceluiași potențial de conflict dar cu dispariția celor două tabere implicate în conflict, foarte bine precizate anterior, formele de manifestare a conflictualității s-au transformat. Dezbaterile din mediul academic și nu numai se poartă deci nu atât în ce privește existența acestui tip de conflict, cât în jurul limitelor conceptuale și formelor sale de manifestare.

Evenimentele recente din Ucraina au determinat dezbateri aprinse, eforturi diplomatice considerabile și tensionarea relațiilor internaționale. Răspunsul cabinetelor occidentale la agresiunea rusă din Ucraina a constat în instituirea de sancțiuni economice, contestate sau considerate ineficiente și insuficiente, dar ale căror efecte le resimte atât statul vizat, Rusia, cât și statele care le-au instituit și propria lor populație. Sancțiunile economice în cauză reprezintă cert o formă de război economic împotriva Rusiei, scopul acestora, cu toate costurile implicate, fiind acela de a determina modificarea de atitudine, sau mai bine zis, renunțarea la politica ofensivă și agresivă a Rusiei cu privire la statul vecin, fost satelit sovietic.

Dar această politică se greșează pe un context politic și economic marcat de episoade de tensiune economică, faze ale unui veritabil război economic în care resursele energetice sunt utilizate ca instrument de presiune, alături de sancțiuni sau stimulente economice acordate funcție de orientarea regimurilor beneficiare din Europa de Est sau Caucaz, episoade ce constituie răspunsul Rusiei la insecuritatea resimțită ca urmare a extinderii Alianței Nord-Atlantice și a Uniunii Europene către Est.

Acesta este doar unul dintre cele mai recente conflicte care determină o analiză atentă asupra războiului economic, asupra modului în care instrumentele economice pot servi scopuri politice. În ultimele decenii, sancțiunile economice au fost utilizate în repetate rânduri cu scopul de a influența atitudinile, deciziile și comportamentele ale statelor vizate, cele mai cunoscute cazuri fiind cele ale sancțiunilor impuse Irakului, Iranului, regimurilor comuniste din Coreea de Nord și Cuba, Libiei.

Alături de aceste situații însă, de la încheierea războiului rece, tot mai adesea fenomenul exacerbant al competiției economice a fost asimilat războiului economic, aspect evidențiat de utilizarea tot mai frecventă a termenului în limbajul comun cu referire la aceasta ca o evidență ce nu trebuie explicată. Fie că vorbim despre o competiție ce vizează, în ce privește Statele Unite, menținerea poziției sale hegemonice în sistem, fie din perspectiva competitorilor săi, contestarea acestei poziții hegemonice, termenul război economic face trimitere la efortul competitiv din diferite domenii economice, respectiv hightech, aeronautic, farmaceutic, precum și la cel din educație și cercetare.

De asemenea, în mod evident, în prezent una dintre formele extrem de discutate de manifestare a războiului economic din această perspectivă este cea a culegerii de informații economice atât prin metodele și mijloacele „clasice” ale activității de intelligence, cât și, odată cu

saltul tehnologic cunoscut de industria comunicațiilor, prin intermediul sistemelor de interceptare a comunicațiilor de voce și date. Cazurile Echelon și Snowden sunt cele care indică în mod special Statele Unite ca utilizator și beneficiar al acestor instrumente pentru a-și crea un avantaj concurențial, dar, în mod evident, pe acest front sunt prezente și celelate puteri economice.

Lucrarea este structurată în jurul a patru întrebări centrale. Prima dintre acestea se referă la natura relației dintre economie și putere, respectiv capacitatea economiei de a influența decizii și acțiuni politice. A doua întrebare este referitoare la limitele conceptuale ale războiului economic, respectiv dacă amploarea competiției economice globale actuale, efectele determinate de aceasta, justifică extinderea conceptului. Este competiția economică o formă de război economic? Cea de-a treia se referă la frecvența, utilitatea și eficiența sancțiunilor economice și financiare ca forme larg recunoscute drept forme de manifestare a războiului economic. De asemenea, una dintre întrebările de cercetare este legată de rolul pe care, pe fondul redefinirii obiectivelor și priorităților serviciilor speciale după 1990, activitatea de intelligence economic îl are în războiul economic și dacă implicarea statelor în organizarea sistemelor naționale de business sau competitive intelligence este o manifestare a fenomenului conflictual.

Tema centrală lucrării privește războiul economic și formele sale de manifestare în deceniile ulterioare sfârșitului războiului rece, prin raportare la presiunile de extindere a acestui concept controversat, care până în prezent nu are limite clar precizate. Aceasta face ca formele de manifestare a războiului economic să fie dificil de analizat. Este dificil de spus dacă, dincolo de formele de manifestare acceptate tradițional, competiția economică este expresia războiului economic, dacă acțiunile de lobby, preluările forțate, asocierile în participațiune între companii de naționalitate diferită, schimbarea structurii de capital prin participarea fondurilor de investiții, activitățile de business intelligence, competitive intelligence, sunt forme de manifestare a acestui fenomen. De asemenea, este dificil de spus dacă activitatea de economic intelligence, respectiv cea de business sau competitive intelligence, este o formă de manifestare a războiului economic sau un instrument al acestuia.

Metodologic lucrarea a fost structurată în două părți, prima având un caracter general, centrată asupra evoluției studiilor de securitate, a conceptului de securitate și tendinței de extindere a acestuia pentru a îngloba și aspecte non-militare, între acestea cele economice, cu toate că până în prezent limitele conceptului nu sunt clar definite. Este o introducere prin intermediul căreia pot fi înțelese demersurile de delimitare conceptuală a războiului economic și dificultățile întâmpinate în acest context. Cel de-a doua parte a lucrării se concentrează asupra formelor de manifestare a războiului economic. Sunt avute în vedere formele deja tradiționale de manifestare, cât și competiția economică și activitatea de intelligence în domeniul economic, în forme multiple, acestea din urmă fiind însă greu de acceptat ca manifestări ale războiului economic.

Primul capitol al lucrării analizează evoluția studiilor de securitate, locul pe care acestea și l-au câștigat în raport cu disciplina academică a Relațiilor Internaționale. Este subliniată contribuția paradigmatelor dominante – cea realistă și cea liberală - în perioada premergătoare finalului Războiului Rece la dezvoltarea disciplinei și furnizarea instrumentelor de analiză de

securitate. De asemenea, este evidențiat răspunsul, evoluția curentelor dominante de gândire după finalizarea Războiului Rece, eveniment pe care nici unul dintre ele nu l-a prevăzut, adaptarea acestora la noile realități ale mediului internațional.

Este evidențiată lipsa de preocupare pentru delimitarea conceptuală a securității, fapt determinat de complexitatea sa, de aparentul raport de suprapunere dintre securitate și putere, dar și de concentrarea prioritară asupra problemelor de politică militară. În perioada post război rece a fost prezentată dezbateră pe marginea extinderii agendei de securitate, tendințe în acest sens fiind înregistrate încă din anii 70, prin includerea în sfera conceptuală a studiilor de securitate a aspectelor legate de securitatea economică, socială, a mediului înconjurător, etc, în speță aspecte non-militare. Conceptul de securitate devine treptat un construct social, securitatea este abordată ca o formă specifică de practică socială. În această paradigmă, securitatea este analizată sectorial, fără ca aceste sectoare să fie entități închise, iar problemele din cadrul lor se întrepătrund.

Extinderea sistemului capitalist occidental, a economiei de piață, liberalizarea economică, a circuitelor financiare, investițiilor, precum și efectele determinate de crizele economice din ultimele decenii asupra sectoarelor adiacente au avut un impact major asupra tendinței de extindere a agendei de securitate. Delimitarea conceptuală a securității economice se dovedește a fi, la rândul său, un demers dificil, dar în sprijinul acestuia vin cercetările anterioare din cadrul Economiei politice internaționale sau din aria studiilor sociale. Sunt evidențiate abordările conceptuale ale securității economice, relația dintre economie și securitate.

Înțelegerea acesteia din urmă este facilitată de analiza diferitelor strategii de securitate națională, documente ce articulează principalele interese de securitate națională și propun grile de abordare și analiză, respectiv de gestionare a vulnerabilităților, riscurilor și amenințărilor la adresa acestora. De asemenea, strategiile de securitate națională oferă perspectiva guvernanților asupra obiectivelor și tendințelor de evoluție economice în raportul cu interesele de securitate națională identificate. În cadrul aceluiași capitol este analizată și relația dintre economie, putere și securitate națională.

Cel de-al doilea capitol al lucrării introduce conceptul de război și pe cel de război economic prin raportare la primul. Formă de conflictualitate cu caracter de constantă, războiul a cunoscut multiple definiții, în special din aria disciplinei militare, un reper în acest caz fiind și în prezent cea oferită de strategul prusac Carl von Clausewitz. Odată cu evoluția societății umane războiul „își schimbă cu ceva natura”, având caracter cameleonic. Sunt descrise de-a lungul istoriei forme diferite de manifestare a războiului, forme totale sau limitate, forme simetrice, disimetrice sau asimetrice de manifestare, sau forme de manifestare aparținând unor generații diferite ale conflictualității.

Războaiele din ultimele decenii evidențiază extinderea conflictualității, a războiului în afara sferei militare, precum și faptul că regulile și principiile tradiționale nu mai sunt în mod necesar respectate sau nu mai corespund realității contemporane. În acest context, mijloacele economice, alături de cele diplomatice și politice, apar suficient de puternice pentru a le substitui pe cele militare, chiar dacă nu în totalitate.

Sunt evidențiate dificultățile de delimitare conceptuală a războiului economic prin raportare la conceptul războiului tradițional, determinate de faptul că termenul este utilizat pentru a descrie situații sau strategii politico-economice diferite. Atenția se concentrează asupra unor seturi de definiții care nu se exclud reciproc, ci care, din cauza faptului că urmăresc să acopere o gamă extrem de largă de manifestări, sunt suficient de diferite pentru a determina confuzie. Aceasta este accentuată de dezbaterile cu privire la necesitatea includerii în acest concept a competiției economice dintre marile puteri.

Este analizată apoi relația dintre competiția economică și războiul economic, între cele două fiind evidențiate până la un punct similitudini. Date fiind interconexiunile economice actuale și exacerbarea competiției economice, cele două fiind frecvent asimilate. Fenomenul competitiv este analizat la nivelul companiilor economice și al statelor. Competiția economică în cazul statelor este în strânsă relație cu raporturile geopolitice, este determinată de competiția pentru putere. Competitivitatea economică în cazul statelor nu are doar rolul de a asigura bunăstarea propriei populații, ci are obiective politice atât în plan extern, cât și în plan intern. De altfel, aceasta se transformă într-un instrument de politică internă, fiind utilizată pentru a justifica măsuri mai puțin populare sau pentru a-și asigura suportul populației.

Actorii războiului economic sunt statele, organizațiile internaționale interguvernamentale, dar un rol tot mai activ este acordat companiilor economice multinaționale și instituțiile financiar-bancare, ale căror interese pot determina deciziile politice ale unor state. Alături de acestea, au calitatea de actori ai acestui război inclusiv societatea civilă și organizațiile neguvernamentale, organizațiile profesionale, implicate tot mai intens în viața economică.

Partea a doua a lucrării continuă prin descrierea formelor de manifestare a războiului economic, fiind parcurse formele „tradiționale”, respectiv sancțiunile economice, inclusiv sancțiunile financiare a căror aplicare este creditată a fi mai precisă, cu efecte bine delimitate, spre deosebire de efectul difuz al primelor. Este analizată eficiența acestei forme de manifestare a războiului economic în atingerea scopurilor politice vizate de inițiatori, precum și efectele colaterale pe care le produc, respectiv impactul asupra populației statului vizat, dar și asupra celei a statelor inițiatoare. Din această perspectivă sunt analizate sancțiunile economice și financiare impuse în ultimele decenii Irakului, Iranului, Coreei de Nord și, în prezent, Rusiei.

Este abordat ca formă de manifestare a războiului economic inclusiv controlul asupra resurselor, în special asupra celor energetice. Din această perspectivă, o atenție deosebită este acordată Rusiei care, după un deceniu de degringoladă după dispariția Uniunii Sovietice, a înțeles să folosească avantajul reprezentat de resursele energetice pe care le deține pentru a-și recâștiga poziția de mare putere în sistemul internațional.

Atenția se concentrează apoi asupra activității de intelligence, cu diferențierea operatorilor care se pot implica în acest tip de activități. Se face distincția între activitatea de *economic intelligence*, ca apanaj al serviciilor speciale ale fiecărui stat, respectiv *business* și *competitive intelligence*, activitate ce constă în culegerea de date din surse publice și care poate fi desfășurată de orice operator economic privat în scopul de a-și spori avantajul competitiv. Din această perspectivă este prezentată implicarea marilor puteri economice în construirea de sisteme

național de intelligence economic, structura acestora fiind influențată de tipul de regim politic, dar și de caracteristicile sistemelor economice naționale.

Metodologia utilizată în cadrul acestei lucrări este bazată în cele mai multe cazuri pe metoda comparativă, fiind analizate asemănările și diferențierile dintre diferitele cazuri de aplicare a sancțiunilor economice, dintre strategiile de securitate națională și abordarea chestiunilor economice în cadrul acestora, dintre sistemele naționale de competitive intelligence, respectiv economic intelligence. Comparația evidențiază deosebiri, contraste de abordare a chestiunilor economice între marile puteri economice, în mod evident Statele Unite fiind cele mai coerente și mai bine articulate în acest sens, urmate îndeaproape de Rusia în ce privește integrarea resurselor energetice ca instrument de securitate națională. abordarea comparativă a sistemelor de intelligence, deși surprinde deosebiri, pune clar în evidență preocupări similare ale marilor puteri, influențate de regimul politic, pentru construirea unui sistem de culegere de informații economice care să le asigure avantaje competitive. Prin intermediul acestei comparații a fost posibilă examinarea ipotezelor inițiale de lucru și clarificarea resorturilor acționale ale actorilor războiului economic. Alături de metoda comparativă, pentru elaborarea lucrării a fost utilizată și analiza cantitativă prin date statistice furnizate de instituții internaționale sau naționale. Înțelegerea modului de utilizare a diferitelor instrumente aflate la dispoziția unui stat angajat în război economic este facilitată de studiul de caz dedicat Rusiei ca actor al războiului economic la începutul secolului XXI. Războiul economic purtat de Rusia evidențiază faptul că acesta este determinat nu atât de interesul de cucerire a piețelor, cât de binomul economie – putere, puterea economică fiind pusă în relație directă și sprijinind ocuparea unei poziții preeminente de putere în sistemul internațional.

În elaborarea acestei lucrări au fost utilizate în primul rând lucrări, studii și articole de specialitate, documente oficiale – strategii de securitate națională, strategii de dezvoltare, interpelări parlamentare, precum și materiale de presă apărute pe această temă în ultimii ani.